TURISTIK RESURSLARNI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ТУРИСТИЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ

MODERN TRENDS IN TOURISM RESOURCE MANAGEMENT

Astanakulov Olim Tashtemirovich
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi,
Xalqaro hamkorlik masalalari bo‘yicha prorektori, DSc, prof.
ORCID: 0000-0002-0536-1214
https://doi.org/10.5281/zenodo.20702052

Annotatsiya. *Turizm jahon iqtisodiyotida eng muhim sohalardan biri bo‘lib, mamlakatlarning iqtisodiy o‘sishi va rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Bundan tashqari, mamlakatdagi turizmning rivojlanishi investitsiyalar hajmi, infratuzilma va xizmatlar sohasini yaxshilaydi. Mehmondo‘stlik sanoati yildan yilga dunyo iqtisodiyotiga muhim hissa qo‘shib, ish o‘rinlarini ta’minlaydi. Shu sababli ko‘plab davlatlar turizmni rivojlantirish uchun katta sa’y-harakatlarni amalga oshiradilar. Hozirgi kunda O‘zbekistonda ushbu sohani yaxshilashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shuning uchun turizmni boshqarish tendensiyalarini o‘rganish va istiqbolli yo‘nalishlarni aniqlash muhimdir. Ushbu maqolada jahon iqtisodiyotida turistik resurslarni boshqarish tendensiyalari, shuningdek, ularni O‘zbekistonda amalga oshirish usullari o‘rganilgan.*

Kalit so‘zlar: *turizm, mehmondo‘stlik sanoati, xizmatlar sohasi, turistik resurslar, barqaror turizm, raqamlashtirish, texnologiya, innovatsiyalar, tur, turist, mehmonxona, joylashish vositasi, turoperator.*

Аннотация. *Туризм является одной из важнейших отраслей мировой экономики и способствует экономическому росту и развитию государств. Кроме того, развитие туризма в стране способствует увеличению объёмов инвестиций, совершенствованию инфраструктуры и сферы услуг. Индустрия гостеприимства ежегодно вносит значительный вклад в мировую экономику и обеспечивает создание рабочих мест. Поэтому многие государства прилагают значительные усилия для развития туризма. В настоящее время в Узбекистане уделяется особое внимание совершенствованию данной сферы. В связи с этим важным является изучение тенденций управления туризмом и определение перспективных направлений его развития. В данной статье рассматриваются тенденции управления туристическими ресурсами в мировой экономике, а также способы их внедрения в Узбекистане.*

Ключевые слова: *туризм, индустрия гостеприимства, сфера услуг, туристические ресурсы, устойчивый туризм, цифровизация, технологии, инновации, тур, турист, гостиница, средство размещения, туроператор.*

Abstract. *Tourism is one of the most important sectors of the global economy and contributes significantly to the economic growth and development of countries. Furthermore, the*

development of tourism enhances investment activity, infrastructure, and the service sector within a country. The hospitality industry contributes substantially to the world economy each year and provides employment opportunities. Therefore, many countries make considerable efforts to promote tourism development. Currently, special attention is being paid to improving this sector in Uzbekistan. Consequently, it is important to study tourism management trends and identify promising directions for future development. This article examines current trends in tourism resource management in the global economy, as well as approaches to their implementation in Uzbekistan.

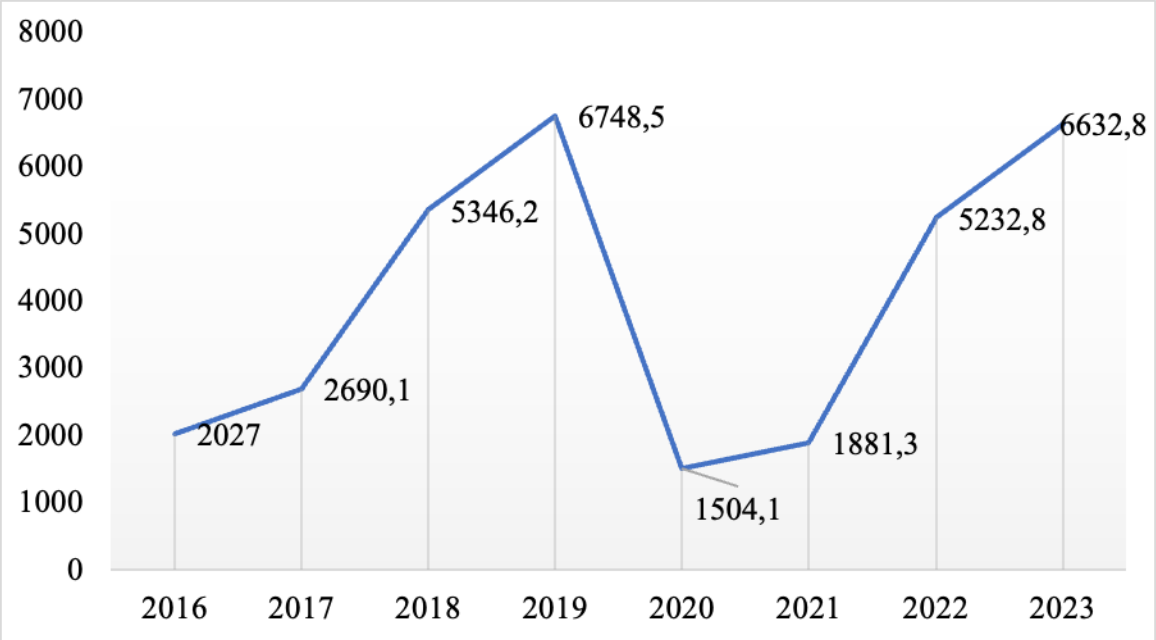
Keywords: *tourism, hospitality industry, service sector, tourism resources, sustainable tourism, digitalization, technology, innovations, tour, tourist, hotel, accommodation facility, tour operator.*

Turizm nafaqat ayrim mamlakatlar, balki butun boshli mintaqalar iqtisodiyotida ham muhim rol o‘ynaydi. U global iqtisodiyotning eng yirik va jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo‘lib, yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Bu esa turizm markazlari infratuzilmasining rivojlanishiga xizmat qiladi hamda mehmonxonalar, restoranlar, transport kompaniyalari va boshqa shu kabi mahalliy korxonalarni qo‘llab-quvvatlaydi. Mehmondo‘stlik sanoati xalqlar o‘rtasida madaniyatlararo almashinuvni rag‘batlantiradi, madaniy xilma-xillik va bag‘rikenglikni ta’minlaydi. Shu bilan birga, tabiiy resurslar hamda madaniy merosni asrab-avaylashga ko‘maklashadi. Shu bois ko‘plab davlatlar turizmni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratmoqda. Mamlakatda turizmni rivojlantirish uchun qandaydir muayyan tabiiy resurslarga ega bo‘lish shart emasligi ushbu sektorni ko‘plab davlatlar uchun ochiq va imkoniyatli qilib qo‘yadi. Turistik resurslar turistlarni jalb qila oladigan hamda ularga dam olish va ko‘ngilochar mashg‘ulotlar uchun turli-tuman imkoniyatlarni taqdim etadigan tabiiy, madaniy, tarixiy va rekreatsion obyektlar hamda hodisalarning xilma-xilligini anglatadi. Mamlakatda turizmni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun turistik resurslarni talab va raqobatbardoshlikni hisobga olgan holda to‘g‘ri va samarali boshqarish zarur.

O‘zbekiston o‘zining boy tarixi, madaniyati va betakror tabiati tufayli turizmni rivojlantirish uchun ulkan salohiyatga ega. O‘zbekistonda turizmning eng istiqbolli yo‘nalishlari madaniy turizm, ziyorat turizmi, ekoturizm, gastronomik turizm va boshqalar hisoblanadi. Mamlakatimizda 8,4 mingga yaqin madaniy meros obyekti mavjud bo‘lib, ulardan 209 tasi to‘rtta muzey-shahar tarkibida YUNESKOning Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan[1]. Aynan shu sababli mamlakatimizda resurslarni boshqarish samaradorligini oshirish nihoyatda muhim vazifadir. Buning uchun esa xorijdagi zamonaviy menejment tendensiyalarini tahlil qilish va istiqbolli yechimlarni amaliyotga tatbiq etish lozim. Turistik resurslar iqtisodiyotning ushbu tarmog‘i samarali faoliyat ko‘rsatishi va rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi, shuningdek, ular o‘zaro uzviy bog‘liqlikda turistik faoliyatning turli jihatlariga ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu resurslarni samarali boshqarish va optimallashtirish mamlakatda turizmning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omil hisoblanadi.

[1] Astanakulov O., & Soxibova M. (2023). Turizm sohasi milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omili sifatida. Scientific Journal of “International Finance & Accounting” Issue 5, October 2023.

Butun dunyoda bo‘lgani kabi, O‘zbekistonda ham turistik sayohatlar oqimining pasayishi kuzatildi. 1-rasmda 2016–2023-yillar davomida mamlakatimizga tashrif buyurgan turistlar soni tasvirlangan. Global tendensiyalarga muvofiq, O‘zbekiston ham turistik sayohatlar bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichga 2019-yilda erishgan bo‘lib, o‘shanda mamlakatga kelgan turistlar soni 6748,5 ming kishidan ortiqni tashkil etgan, 2020-yilda esa bu ko‘rsatkich 77,7 foizga kamaygan. 2021-yilda O‘zbekistonga 1,8 milliondan ziyod turist tashrif buyurdi, bu 2019-yildagiga qaraganda 3,5 barobarga kamdir. Biroq, pandemiya sababli joriy etilgan cheklovlar yumshatilgach, turistlar oqimi qaytadan o‘sa boshladi. 2023-yilda mamlakatga 6,6 milliondan ortiq turist tashrif buyurdi va bu ko‘rsatkich pandemiyadan oldingi holatning 98,2 foiz darajasida

tiklanganidan dalolat beradi. Avvalroq muhokama qilganimizdek, dunyo miqyosida ushbu ko‘rsatkich 88 foizga teng bo‘lgan edi; demak, O‘zbekistonda turizm sohasi nafaqat tiklanmoqda, balki jadal sur’atlar bilan o‘smoqda.

1-rasm. 2016-2023-yillarda O‘zbekistonda amalga oshirilgan turistik sayohatlarning umumiy soni (ming kishi)[2]

Turistik resurslar — bu turistlarni jalb qiladigan yoki jalb qilishi mumkin bo‘lgan hamda muayyan mamlakat yoki mintaqada turizmning rivojlanishiga xizmat qiladigan har qanday moddiy va tabiiy obyektlardir[3]. Diqqatga sazovor joylar, madaniy yodgorliklar, tabiat va tabiiy parklar, kurortlar, me’moriy ansambllar bilan bir qatorda, ushbu sanoatda g‘oyat muhim o‘rin tutadigan turizm infratuzilmasi ham shunday obyektlar sirasiga kiradi. Resurslar destinatsiyaning (turistik hududning) jozibadorligini ta’minlashda asosiy rol o‘ynaydi.

Ilmiy manbalarda turistik resurslarning yagona klassifikatsiyasi (tasnifi) mavjud emas. Biroq, muallifning fikricha, turistik resurslar juda xilma-xil bo‘lib, ularni kelib chiqishi va tabiati bo‘yicha bir nechta asosiy toifalarga ajratish maqsadga muvofiqdir.

Turistik resurslarni 3 ta katta guruhga ajratish mumkin: turizm turi bo‘yicha resurslar, infratuzilma resurslari va mehnat resurslari (ishchi kuchi). Ushbu elementlarning barchasi

[2] Muallif ishlanmasi.

[3] Soxibova M. (2024). O‘zbekistonda ziyorat turizmi resurslarini samarali boshqarishning nazariy asoslari. Servis ilmiy-amaliy jurnal, 1-son, 2024-yil, 90-96.

turistik mahsulotni yaratishda muhim o‘rin tutadi. Turizm turi bo‘yicha resurslar quyidagilarga bo‘linishi mumkin:

Tabiiy resurslar:

1.1. Tabiiy parklar va qo‘riqxonalar — tabiiy holati saqlab qolingan muhofaza etiladigan hududlar;

1.2. Plyajlar va dengiz kurortlari;

1.3. Tog‘lar va tog‘ kurortlari.

Madaniy va tarixiy resurslar:

2.1. Diqqatga sazovor joylar — turistlarda alohida qiziqish uyg‘otadigan tarixiy va madaniy obyektlar;

2.2. Muzeylar va ko‘rgazmalar;

2.3. Me’moriy ansambllar — turning turli davrlariga xos me’moriy uslublar va an’analarni o‘zida mujassam etgan shahar yoki tuman qismlari.

Ko‘ngilochar (rekreatsion-hordiq) resurslar:

3.1. Tematik parklar;

3.2. Ommaviy tadbirlar va festivallar.

Bular turizm turi bo‘yicha tasniflanadigan resurslarning faqat bir qismi bo‘lib, sayohat yo‘nalishi yoki turmahsulot xususiyatidan kelib chiqib o‘zgarishi mumkin.

Infratuzilma resurslariga turistlarga turli turdagi joylashtirish xizmatlarini ko‘rsatuvchi mehmonxona majmualari, restoran va kafelar, savdo-ko‘ngilochar majmualar hamda transport infratuzilmasi (aviaperovozkalar/aviakompaniyalar, temir yo‘l va avtobus yo‘nalishlari, taksi va boshqa transport turlari) kiradi. Mehnat resurslari (ishchi kuchi) ham turizmda salmoqli o‘rin tutadi. Bunga turizm sohasiga ixtisoslashgan, tegishli malakaga ega bo‘lgan turistik gidlar va ekskursiya yetakchilari, shuningdek, mehmonxonalar, restoranlar, turoperatorlik agentliklari va boshqa muassasalarning xizmat ko‘rsatuvchi xodimlari kiradi.

2023-yilda mehmondo‘stlik sektori global YaIMga 9,1 foiz hissa qo‘shdi, bu 2022-yildagiga nisbatan 23,2 foizga ko‘p va pandemiyadan oldingi 2019-yilgi darajadan bor-yo‘g‘i 4,1 foizga pastdir. Shuningdek, o‘tgan yili 27 million yangi ish o‘rni yaratildi, bu 2022-yilga nisbatan 9,1 foizga ko‘p demakdir. Bugungi kunda jahonda 700 000 dan ortiq mehmonxona va joylashtirish vositalari, shuningdek, kamida 17,5 million mehmonxona xonalari mavjud. Global mehmonxona sanoati 8,1 foizga o‘sib, 2023-yilda 1,27 trillion AQSH dollariga yetdi, bu 2020-yildagi o‘rtacha ko‘rsatkichdan (1 trillion AQSH dollari) 20 foizga yuqoridir. Jahon turizm bozorining hajmi 2023-yilda 4,7 trillion AQSH dollarini tashkil etdi va yillik o‘rtacha o‘sish sur’ati (CAGR) 5,5 foiz bo‘lgan holda, 2027-yilga kelib 5,8 trillion dollarga yetishi prognoz qilinmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda ham turizm sohasida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda, bu esa turistik resurslar ko‘lamining kengayishiga xizmat qilmoqda (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekistonda turizm resurslari sonining o‘zgarishi [4]

Ko'rsatkichlar	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Tur operatorlari va sayyohlik agentliklari soni	749	1005	1481	1346	1437	1838	2725

[4] Составлено автором на основе данных https://stat.uz

Gidlar soni	–	574	773	816	2400	1309	2551
Turizm sohasidagi ish o'rinlari soni (ming)	187,6	201	260,1	201,3	239,1	260,4	330,0
Turar joy imkoniyatlari (mehmon uylari bundan mustasno)	767	914	1188	1308	1361	2035	2068
Oilaviy mehmon uylari	–	106	886	1386	2365	3202	3458
Xonalar (mehmon uylari bilan birga)	18588	20491	28470	32412	399005	11045	11579
Yotoqlar (mehmon uylari bilan birga)	37065	41937	61945	72769	87057	28073	30728

1-jadval ma’lumotlariga ko‘ra, 2017-yilda turoperatorlar va turagentliklar soni 749 tani tashkil etgan bo‘lsa, 2023-yilga kelib bu ko‘rsatkich 2725 taga yetdi. 2017-yilda yo‘lko‘rsatkich-ekskursiya kitoblari (gidlar) soni 574 tani tashkil etgan bo‘lib, ushbu ko‘rsatkich qariyb 4,5 barobarga o‘sdi va 2023-yilda ularning soni 2551 taga yetdi.

Turizm sohasidagi ish o‘rinlari soni 2017-yilda 187,6 mingta, 2018-yilda 201 mingta, 2019-yilda 260,1 mingta, 2020-yilda 201,3 mingta, 2021-yilda 239,1 mingta, 2022-yilda 260,4 mingta va 2023-yilda 330,0 ming kishini tashkil etdi. Sohaddagi ish o‘rinlari sonining 2023-yilga kelib 2017-yilga nisbatan qariyb 176 foizga oshgani bandlikni ta’minlash ko‘rsatkichlarining ijobiy tomonga o‘zgarayotganidan dalolat beradi.

Turizm xizmatlari sohasidagi joylashtirish obyektlari soni (oilaviy mehmon uylaridan tashqari) quyidagicha shakllandi: 2017-yilda — 767 ta, 2018-yilda — 914 ta, 2019-yilda — 1188 ta, 2020-yilda — 1308 ta, 2021-yilda — 1361 ta, 2022-yilda — 2035 ta va 2023-yilda — 2068 ta. Joylashtirish vositalari ko‘rsatkichlarining 2023-yilga kelib 2017-yilgiga nisbatan 2,6 barobarga o‘sishi sohaning investitsiyaviy jozibadorligi yuksalayotganiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, 2018-yilda oilaviy mehmon uylari soni 106 tani tashkil etgan edi. Ularning soni 2019-yilda 886 taga, 2020-yilda 1386 taga, 2021-yilda 2365 taga, 2022-yilda 3202 taga va 2023-yilda 3458 taga yetdi. O‘z navbatida, o‘rinlar soni (mehmon uylarini hisobga olgan holda) 2017-yilda 37 065 tani, 2018-yilda 41 937 tani, 2019-yilda 61 945 tani, 2020-yilda 72 769 tani, 2021-yilda 87 057 tani, 2022-yilda 128 073 tani va 2023-yilda 130 728 tani tashkil etdi.

Butun dunyoda turistik resurslarni boshqarishga alohida e’tibor qaratiladi, chunki u juda keng qamrovli faoliyatni o‘z ichiga oladi. Ushbu harakatlar mintaqa yoki mamlakatning turizm salohiyatini rivojlantirish va undan samarali foydalanishga yo‘naltirilgandir[5]. Turistik resurslarni boshqarish quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Salohiyat tahlili. Birinchi navbatda, hududning turistik resurslarini tadqiq qilish va baholash zarur.

2. Strategiya ishlab chiqish. Resurslarni boshqarishning keyingi bosqichi u yoki bu yo‘nalishda turizmni rivojlantirish maqsadlari va ustuvorliklarini belgilashdan iborat.

3. Infratuzilmani yaratish. Nafaqat turistlar, balki mahalliy aholining ham xavfsiz va qulay hayot kechirishi uchun zarur infratuzilmani ta’minlash lozim.

[5] Doswell R. Tourism: How effective management makes the difference. – Routledge, 2009.

4. Marketing. Turistik destinatsiyani targ‘ib qilish davomida xizmat ko‘rsatish turizm bozoridan kelib chiqib, turli mintaqalar va mamlakatlar uchun marketing strategiyalarini ishlab chiqish kerak.

5. Xodimlar malakasi. Turizm sohasida faoliyat ko‘rsatadigan kadrlarni tayyorlash turistlarga yuqori sifatli servis taqdim etish imkonini beradi.

6. Monitoring va tahlil. Muntazam ravishda natijalarni baholash hamda taktika va strategiyalarni tahlil qilib borish zarur.

7. Resurslardan samarali foydalanishda esa (samarali boshqaruvda) bularga yana bir qator jihatlar qo‘shiladi:

8. Resurslarni tahlil qilish va optimallashtirish. Boshqaruvning ushbu bosqichida mavjud resurslarni tahlil qilish va rivojlanish uchun eng yuqori salohiyatga egalarini ajratib ko‘rsatish lozim.

9. Infratuzilmani rivojlantirish. Samaradorlikni oshirish uchun infratuzilmani rivojlantirishga investitsiyalar kiritish va obyektlarni modernizatsiya qilish zarur.

10. Resurslardan barqaror foydalanish. Tabiat va madaniy merosni asrab-avaylashni nazarda tutuvchi barqaror turizm amaliyotini joriy etish muhimdir.

11. Hamkorlik va sheriklik. Turistik resurslarni boshqarishda soha rivojidan manfaatdor bo‘lgan tomonlar bilan hamkorlikni kengaytirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, yil sayin turizm sektoriga tobora chuqurroq kirib borayotgan innovatsiyalarni ham unutmaslik lozim. Turistik resurslarni boshqarishning zamonaviy usullari innovatsion texnologiyalarga hamda turizmda barqaror rivojlanish yondashuvlariga asoslanadi. Ushbu boshqaruv usullarining barchasini tahlil qilib, shunday xulosaga kelish mumkinki, turistik resurslarni samarali boshqarishning zamonaviy usullari — global turizm bozori sharoitida raqobatbardoshlikka va barqaror rivojlanishga erishish uchun boshqaruvda qo‘llaniladigan zamonaviy strategiyalar majmuini anglatadi. Ushbu boshqaruv usullari ilg‘or texnologiyalarni joriy etishni hamda global hamkorlikni o‘z ichiga qamrab oladi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar davomida turistik resurslarni samarali boshqarishning asosiy tendensiyalari aniqlandi. Ish jarayonida ham birlamchi manbalardan, ham ikkilamchi tadqiqotlardan olingan ma’lumotlar to‘plandi va tahlil qilindi. Tadqiqotda aniqlangan asosiy tendensiyalardan biri — turistik resurslarni boshqarishda raqamlashtirish va innovatsiyalarning rolini oshirishdir. Turizm sohasiga mobil ilovalar, onlayn bron qilish va raqamli marketing kabi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish boshqaruv samaradorligini oshirishga va ko‘proq turistlarni jalb qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, barqaror turizmni rivojlantirish turistik resurslarni boshqarishning tobora muhim jihatiga aylanib borayotgani aniqlandi. Atrof-muhit, madaniy meros va ijtimoiy jihatlarga g‘amxo‘rlik qilishni o‘z ichiga olgan barqaror turizm nafaqat resurslarni asrab-avaylashga ko‘maklashadi, balki ekologik va ijtimoiy jihatdan mas’uliyatli turistlarni ham jalb qiladi.

O‘zbekiston kontekstida ushbu tendensiyalarni amalga oshirish davlat organlari, xususiy sektor va jamoatchilikning birgalikdagi sa’y-harakatlarini talab qiladi. Infratuzilmani rivojlantirish, kadrlarni o‘qitish va mamlakatni jozibador turistik yo‘nalish sifatida targ‘ib qilishga asosiy e’tibor qaratilishi lozim. Umuman olganda, O‘zbekistonda turistik resurslarni samarali boshqarish zamonaviy texnologiyalarni, barqaror rivojlanishni va barcha manfaatdor tomonlarning sherikligini o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab etadi. Ushbu tendensiyalarning hayotga tatbiq etilishi O‘zbekistonga o‘zining turizm salohiyatini to‘liq

namoyon etish hamda butun dunyo sayyohlari uchun jozibador yo‘nalishga aylanish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Astanakulov O., & Soxibova M. (2023). Turizm sohasi milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omili sifatida. Scientific Journal of “International Finance & Accounting” Issue 5, October 2023.
2. Филипова В. Н., Пивоварова Ю. А. Использование процессов моделирования и управления в туризме //Моделирование, оптимизация и информационные технологии. – 2014. – №. 2. – С. 19-19.
3. Tuxliyev I. S. et al. Turizm asoslari //O ‘quv qo ‘llanma. T. – 2012.
4. Isadjanov A., Ilyos G. Tourism development in uzbekistan: current trends and national priorities //The Light of Islam. – 2020. – Т. 1. – С. 192-202.
5. Navarro D. Tourist resources and tourist attractions: Conceptualization, classification and assessment //Cuadernos de Turismo. – 2015. – №. 35. – С. 481-484.
6. Soxibova M. (2024). O‗zbekistonda ziyorat turizmi resurslarini samarali boshqarishning nazariy asoslari. Servis ilmiy-amaliy jurnal, 1-son, 2024-yil, 90-96.
7. Doswell R. Tourism: How effective management makes the difference. – Routledge, 2009.
8. Астанакулов, О. Т. (2024). Туризм 4.0: туризм индустриясида рақамли